

Омельченко І.М., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка (м. Київ)

СТРУКТУРА ТА ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ УСВІДОМЛЕНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Найбільш актуальним запитом освітян та родини, яка виховує дитину із затримкою психічного розвитку є скарги на невміння спілкуватись, взаємодіяти та співпрацювати з дорослими та однолітками. Однією з ключових компетентностей, проголошених у Концепції Нової української школи, визнане: спілкування державною і рідною мовами, соціальна й громадянська компетентність. Відтак, набуває непересічного значення необхідність розроблення і впровадження технології діагностування та формування спілкування у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Названа технологія стане вагомим підґрунтям підготовки дитини із затримкою психічного розвитку до навчання в школі.

В умовах інформаційного суспільства зростаюча особистість щоб продуктивно взаємодіяти з *Іншим* має не тільки продукувати повідомлення засобами рідної чи іноземної мов, а й співпрацювати з іншими для досягнення спільної мети, одночасно поважаючи їх ціннісне розмаїття та приватне життя, уміти діяти в ситуаціях невизначеності взаємин. За таких умов фокус уваги зміщується на усвідомлене спілкування і комунікативну регуляцію при взаємодії з *Іншим* у соціумі, культурі та просторі власного *Я*.

Поняття спілкування є формою комунікації, а не навпаки і в системі міжлюдських відносин терміни комунікація та спілкування можуть використовуватися як синоніми.

Спілкування (чи комунікативна діяльність) в умовах постмодерної культури постає процесом породження соціокультурних цінностей та продукування смислів за допомогою символів, серед яких найбільш важлива роль належить мові. Соціокультурні процеси актуалізують здатність до

зовнішнього та внутрішнього спілкування. Зокрема умови прогресу комп'ютерних технологій сприяють зростанню значення спілкування з квазісуб'єктами, суб'єктивованими об'єктами та художніми персонажами як моделями суб'єктів, що відповідним чином актуалізує не тільки інтерсуб'єктний, а й інтрасуб'єктний та парасоціальний типи спілкування.

Спілкування у вимірі *Я-Інший (Я-Інший Я)* втілює модель усвідомленого (осмисленого). У цьому контексті ми солідарні з В. Аллахвердовим, який влучно зауважив, що «опис усвідомленого завжди є описом осмисленого». Визначеність смислом в більшій мірі стосується поняття «спілкування», адже вислів «невміння спілкуватися», в першу чергу, стосується відсутності у ньому смислової основи і перетворення його у комунікаційну форму «балакання» або передавання інформації. Значення та смисли забезпечують осмисленість свідомості та її особливу властивість, що здобувається в результаті функціонування дитячо-дорослої спільності [2; 3].

Комунікативна діяльність у структурі свідомості та самосвідомості постає як осмислена чи усвідомлена (у вимірі *Я-Інший чи Я-Інший Я*). Основними функціями усвідомленої комунікативної діяльності є: мотиваційно-інтенційна, гносеологічно-афективна, рефлексійно-смілова та рефлексійно-ціннісна. Мотиваційно-інтенційна функція комунікативної діяльності втілює контакт, що на рівні свідомості задіює предметно-діяльнісний шар свідомості, а на рівні самоусвідомлення запускає механізм відчуття *Іншого* (самовідчуття). Гносеологічно-афективна функція комунікативної діяльності забезпечує інформаційне спілкування та актуалізує на рівні свідомості хронотопічний шар, а на рівні самоусвідомлення сприяє пізнанню і ставленню до *Іншого* та відповідно – самопізнанню і самоставленню. Рефлексійно-смілова функція комунікативної діяльності забезпечує розуміння *Іншого* та саморозуміння, що виявляється в емоційному ставленні до співрозмовника, в розумінні його ментальних станів та смислів комунікативних дій, що дозволяє встановлювати причини, і навпаки прогнозувати розгортання соціально-комунікативної ситуації (рефлексійний шар свідомості). Рефлексійно-ціннісна функція

комунікативної діяльності запускаючи механізми внутрішнього діалогу, символізації і децентрації дозволяє помістити себе на позицію *Іншого* для відпрацювання спільного та об'єктивного значення культурного явища, що втілюється в цінностях (рефлексійний, ціннісний та духовний шари свідомості). Саме цінності складають творчу основу комунікативної діяльності, і втілюються через внутрішній діалог та систему інтраспілкування, що є основою для зовнішнього діалогу та співрозуміння з *Іншим*. При цьому, рівень контакту та інформаційного спілкування (система ставлень із дорослими та однолітками, механізм зовнішнього діалогу) більшою мірою втілює феноменальну сутність комунікативної діяльності, а рівень смислового (рефлексійно-смилова функція) та рефлексійного (рефлексійно-ціннісна функція) спілкування має ноуменальну природу, адже включає аксіогенну складову (систему інтра- та парасоціального спілкування, механізми – менталізації, символізації, децентрації, внутрішнього та зовнішнього діалогу). У структурі свідомості та самосвідомості діяльність спілкування постає у вимірі *Я-Інший* чи *Я-Інший Я*, що спонукає до необхідності теоретичного обґрунтування та дослідження усвідомленої комунікативної діяльності, що втілюється в умовах інформаційного суспільства в інтерсуб'єктних, інтрасуб'єктних та парасоціальних стосунках із різними партнерами (дорослими, однолітками, улюбленою іграшкою, уявним компаньйоном та анімаційними персонажами) засобами зовнішнього та внутрішнього діалогу й інших вище названих психологічних механізмів на рівнях контакту, інформаційної, смислової та рефлексійної комунікативної діяльності. Відтак, вважаємо за необхідне обґрунтувати структурні компоненти та психологічні механізми втілення комунікативної діяльності у вимірі *Я-Інший (Я-Інший Я)*[1].

Функція усвідомлення у спілкуванні з дорослими та однолітками постає як здатність уявляти себе в позиції *Іншого*. В основі її генези знаходиться низка психологічних механізмів, які забезпечують інтерсуб'єктний (*взаєморозуміння, координація, узгодження, зовнішній діалог*) та інтрасуб'єктний, парасоціальний

типи взаємодії (*менталізація, символізація, децентрація, внутрішній і зовнішній діалог та ін.*)[1].

Феноменальний бік втілюють інформаційні процеси, які мають дихотомічний характер, тобто визначають зміст внутрішнього та зовнішнього світу і запускаються психологічними механізмами зовнішнього та внутрішнього діалогу. Ноуменальний бік презентований внутрішньою комунікативною діяльністю, яка обумовлює породження «цінностей-образів», які дозволяють суб'єктам спілкування продукувати нові смисли та цінності, що сприяють розвитку кожного з них, і суспільства загалом.

Список використаних джерел

1. Омельченко І.М. Комунікативна діяльність дошкільників із затримкою психічного розвитку: теорія і феноменологія [Текст]: монографія; Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2018. 498 с.

2. Прищак М. Д. Дискурс поняття «комунікація» в контексті формування сучасної парадигми освіти. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2010. №1 С. 25–29.

3. Прищак М. Д. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2010. №2. С. 7